

društva", što ga čini i znanstveno i društveno relevantnim.

Radove objavljene u ovom zborniku napisali su Christian Giordano (*Od izvještaja s putovanja do sistematske antropologije. Mediteranska društva kao "obrnuti svjetovi"*), Georg Schneider (*Roccamena - veselo mjesto na stijenama?*), Michael Halva (*Gangi i gangitanità*), Antje Müller (*Opažanja pri šetnji jednim gradom*), Heidrun Merk i Carola Tusar (*Palma di Montechiaro - znanstvene, literarne i subjektivne refleksije o jednom gradu*), Stephanie Horn (*Srdačno dobrodošli u Mirabellu Imbaccari. Pokušaj približavanja*), Salvatore Cosentino (*Simboli u pismima sicilijanskih emigranata u Njemačkoj*), Heike Lauer i Gerda Wilhelmi (*Pouzdan i strani prostor*), Claudia Reinhold (*Trg i korzo kao pozornice svakodnevice*), Sinikka Puosi (*Slavlja u današnjoj svakodnevici sicilijanskih mjesta. Integracija ili reintegracija pomoću slavljenja mjesnih svetaca?*), Katja Devaux i Hans-Jörg Halva (*Časna obitelj - promjene u središtu sicilijanskoga samorazumijevanja*), Maria Caballero, Helga Thiem i Maren WeBel (*Sicilijanske žene*), Ricarda Scherzer (*Častan muškarac - poštovani muškarac ili: kada je muškarac muškarac? O gubljenju sigurnosti muškarca u jednom društvu između tradicije i moderniteta*), Wolfgang Hof (*Daleka država - glasanje s nepovjerenjem*), Belinda Harnack-Riaz, Barbara Rohr i Erika Werdecker (*Nerazvijenost i neravnoteža. O ekonomskoj racionalnosti u jednoj evromediterskoj regiji u razvoju*), Wolfgang Neef (*Kulturni management između Sindelfingena i Mirabelle Imbaccari*), Heidrun Merk (*Gradnja na Siciliji, prilagodeni i razoreni krajolik*) i Ina-Maria Greverus (*Tradicija žalosti i anarhistička lukavština. O jednom sicilijanskom stvaranju identiteta*).

Uz nestandardizirane etnološke metode poput usmjerenih razgovora i nesistematičnog sudjelujućeg promatranja, te pregleda pisanih izvora u sicilijanskim bibliotekama, u ovom su kompleksnom istraživanju iskorištene brojne standardizirane tehnike - testovi, profili polariteta, te kartografiranje i klasificiranje tipičnih ulica, infrastruktura, korištenja javnih površina i djelatnosti u otvorenim prostorima. Na kraju zbornika objašnjene su neke metode kojima se mjeri i dovode u kvantitativne odnose kvalitativni

podaci. Etnolozi koji ih ne poznaju mogu ovdje o njima saznati i nezavisno od cjeline konkretnog istraživanja.

Objavljeni su crteži i grafikoni koji komparativno, prema spolu i prema sudjelovanju ili nesudjelovanju u ekonomskoj migraciji prikazuju prostorne orijentacije stanovnika istraživanih mjesta. (Primijenjeni model prostornih orijentacija Ine-Marije Greverus objašnjen je u ovdje objavljenom prikazu rada Gisele Welz.) Grafikoni su izrađeni na temelju testa s fotografijama kojim su skalirani stavovi o kvaliteti stanovanja na razini naselja i na razini kuće.

Objašnjen je i postupak testiranja promjena sadržaja i relativnog značaja vrijednosnih kategorija na četiri područja obiteljskog života (obiteljskih veza i društvenih odnosa, uloga u obitelji i ponašanja u obiteljskom krugu u okolici, ideala i materijalnih vrednota, te odgoja i razvoja djece).

U vezi s istraživanjem profila odnosa građanina i države, argumentirane su izmjene "klasične" skale stavova primjenjivane u sličnim istraživanjima i "klasičnog" polaritetnog modela toga odnosa, kao i kriterij odabira uzorka.

Objavljene su i kratke biografije kazivača, te veoma opsežna bibliografija radova citiranih u člancima.

MAJA POVRZANOVIĆ

Wallfahrt - Tradition und Mode, Empirische Untersuchungen zur Aktualität von Volksfrömmigkeit, Herausgegeben von Martin Scharfe, Martin Schmolze und Gertrud Schubert, Untersuchungen des Ludwig-Uhland-Instituts der Universität Tübingen, 65. Band, Tübinger Vereinigung für Volkskunde E.V., Tübingen 1985, 246 str.

Hodočašćenje danas: preživjeli srednjovjekovni izraz pobožnosti ili pak ponovo široko prihvaćena moda? Dio odgovora na ovo pitanje nalazi se već u ponaslovu knjige *Hodočašće - tradicija i moda*, koji glasi *Empirijsko istraživanje aktualnosti pučke pobožnosti*. Grupa od

troje etnologa, suradnika *Instituta Ludwig Uhland* Sveučilišta u Tübingenu i njihovih šesnaestoro studenata, istraživala je u toku 1983. i 1984. hodočašća u nekoliko zapadno-njemačkih mjesta. Rezultati tog istraživačkog projekta objavljeni su u ovoj knjizi, 65. svesku serije izdanja *Instituta Ludwig Uhland i Tübingenškog etnološkog udruženja*. Ustanovljeno je da je hodočašćenje - veoma star obrazac izražavanja pobožnosti - i danas iznenađujuće aktualno i da je dijelom doista ponovo postalo modom. Danas u SR Njemačkoj neprestano raste broj hodočasnika, sve je značajniji udio mladih sudionika, hodočašćenje pješice sve je više na cijeni... Devetnaestoro je istraživača napisalo niz priloga kojima pokušavaju odgovoriti zašto je u toku posljednjih desetak godina došlo do renesanse hodočašćenja, mogu li se etnolozi složiti s medijskom interpretacijom porasta broja hodočasnika kao svojevrsnim "boomom", te što hodočašćenje danas znači - hodočasnici i etnologima.

Prilozi su povezani u tri cjeline. U prvoj su (pod naslovima *Čemu dokumentacija "Hodočašćenje danas"?*, *Prestati se čuditi: o odvijanju projekta* i *"Slike"*) objašnjeni motivi istraživanja suvremenog hodočašćenja, te su opisane početne faze istraživanja - dojmovi i iskustva istraživača na početku procesa upoznavanja i promišljanja hodočašća. Sabrani pod naslovom *Nesigurnost i samosvijest - napomene o metodi*, napisali druge tematske cjeline upućuju na teorijske i praktične probleme s kojima su se istraživači hodočašća suočavali u svome radu. Treći, najopsežniji dio knjige, sastoji se od priloga svrstanih pod naslovima: *Bez organizacije nema doživljaja hodočašća*, *Put kao cilj*, *"Inače biste mogli hodočastiti i na Oktoberfest..."*. *O funkciji mjesta hodočašćenja*, *Usrdno moliti: potajno, javno*, *Darivanje: oblici i funkcije*, te *Napredovanje: 5% su više od 5%*. Četvrti i posljednji dio čine registar osoba, registar mjesta i registar pojmova spominjanih u objavljenim priložima. Literatura, koju su autori citirali, navedena je u bilješkama uz svaki pojedini rad. Imena citiranih autora nalaze se u registru osoba, pa je tako olakšan uvid u cjelovitu bibliografiju ovdje iskorištenih radova o hodočašćenju.

Polazište je ovog istraživačkog projekta

bila pretpostavka da hodočašćenje danas upućuje na postojanje nekih kolektivnih potreba koje u suvremenom društvu ostaju nezadovoljene. Ta pretpostavka ujedno opravdava interes za suvremeno hodočašćenje i daje aktualni smisao etnološkom istraživanju te pojave. Terenska su istraživanja vršena u Bavarskoj (u mjestima Altötting i Tuntenhausen) i u Württembergu (u Beuronu, Weggentalu kod Rottenburga i Schönenbergu kod Ellwangena). Kao najprimjerenija metoda terenskog rada primjenjivano je promatranje uz sudjelovanje.

Prema riječima voditelja projekta Martina Scharfea, cilj je ove knjige poticanje diskusije o etnološkom istraživanju hodočašća, posebno o metodi takva istraživanja. Cjelina objavljenih radova - mahom izvršnih prikaza ne samo istraživane pojave nego etnološkog terenskog rada u svoj njegovoj složenosti - tako formuliran cilj uvelike premašuje. Radilo se o istraživačkom projektu u funkciji kolegija u okviru studija etnologije u Tübingenu, pa su zato istraživači uglavnom imali vrlo malo prethodnih osobnih iskustava, a broj ispitanika, promatranih grupa, opaženih oblika hodočašćenja i posjećenih mjesta nije mogao biti reprezentativan zbog vremenskih ograničenja istraživanja. Rezultati istraživanja zapravo su proizašli iz kontakta s izoliranim pojedincima u jednoj izuzetnoj, istovremeno apstraktnoj - iz svakidašnjeg života izdvojenoj - situaciji. Istraživači su se bili usredotočili na cilj hodočašća i na put koji do njega vodi. U toku istraživanja se, međutim, pokazalo da je svakodnevic hodočasnika (napose religiozni život u njihovom mjestu, međusobni odnosi stanovnika i seoska hijerarhija) zapravo važnija za razumijevanje njihovih motivacija za hodočašćenje. Usprkos tome ova knjiga sadrži argumentiranu interpretaciju hodočašćenja u SR Njemačkoj danas, koja bi se - provjerena komparativnim istraživanjima u drugim zemljama - vjerojatno mogla uopćiti kao etnološko razumijevanje hodočašćenja na kraju 20. stoljeća.

Novinske i televizijske reportaže govore o "boomu" hodočašća spominjući ogromne brojeve sudionika, a prikazujući samo one one koji hodočaste na stari način, prelazeći pješice ogromne udaljenosti. Oni u Altöttingu, kao tipičnom i u ovom istraživanju najvažnijem

hodočasničkom odredištu, čine samo pet posto od ukupnog broja hodočasnika. No, kvalitativno su mnogo više od pet posto: oni su dominantni nosioci pojave. Ljudi koji hodočaste pješakeći izazivaju velik interes javnosti i privlače - a to dobro znaju i organizatori i administracija hodočašća - brojne hodočasnike koji tik do odredišta stižu automobilima, autobusima i vlakovima. Stoga je isključivo slika pješackih hodočasničkih povorki prisutna u medijima: svojom upečatljivošću zadovoljava potrebu za čudnovatim, nepoznatim, neobičnim. Radi se, dakle, o oživljavanju, kontinuiranom porastu, djelomice i o modi, ali ne i o suvremenom "boomu" hodočašćenja u smislu jednokratnog kvantitativnog skoka.

Hodočašćenje nije odgovor na neku temeljnu ljudsku, pa ni temeljnu religioznu potrebu. Dokaz s njemačkoga područja: protestanti ne hodočaste; ne hodočaste ni svi katolici. Ono je tradicijski religiozni kulturni obrazac koji ljudima pomaže da lakše podnesu neke egzistencijalne probleme. U tome je smisao hodočašćenja i njegova uloga u okvirima religioznog zadovoljenja potreba nezadovoljenih u današnjoj krnjoj svakodnevnici u kojoj se mnogi osjećaju zamijenjeni strojevima, zauvijek određeni hijerarhijama i institucijama, otuđeni, osuđeni na pasivnost. Hodočasnik se nalazi u mnoštvu, no ima mogućnost inicijative, vlastitog oblikovanja izraza pobožnosti, neposredovanog doživljaja. I trajanje svoga hodočašća čovjek određuje sam (najčešće se radi o jednome danu). S druge strane, kao jedan u mnoštvu, može doživjeti zajedništvo. Odrednice hodočašća su jednostavne: prijeći put, stići na cilj, posjetiti čudotvornu sliku, moliti, pjevati, ispovijediti se, darivati, nabaviti suvenire. I samo nekoliko jednostavnih pravila ponašanja, nipošto strogih. Bez obaveza i očekivanja vezanih uz rad, dom, obitelj, poznanike, mjesto stanovanja, bez činovnika, politike, beskrajne količine informacija kojima nas napadaju masovni mediji, bez dvojbi o "pravome" putu... Rimokatolička vjera, k tome obrazac hodočašća: čovjek zna kako se valja ponašati, zna što može očekivati. Hodočašće postaje koncentrirani privid "života" u kojemu su vrednote neopozive, pravila jasna, a posljedice određenog ponašanja predvidive. Reducirana složenost "stvarnosti" hodočašća

postaje lijek protiv zbiljski potencirane i prijeteće složenosti suvremene svakodnevice. I to je, kao što ovdje prikazano istraživanje pokazuje, jedna od mogućnosti snalaženja u ovome svijetu nebrojenih kulturnih alternativa.

No, u hodočašću kao redukciji zbilje krije se i velika opasnost - opasnost od previđanja bitnih kvalitativnih razlika koje postoje među prijetnjama suvremenoga života. Marija je uvijek pomagala: u bolesti i nesreći, u suši i poplavi, u školi i na vozačkom ispitu. Zašto ne bi pomogla i protiv zagađenja okoline, protiv gladi u Trećem svijetu, protiv atomske bombe? Hodočašće pridonosi pogrešnom i opasnom kontinuitetu poimanja dobrog i lošeg koje zaboravlja da su egzistencijalne prijetnje čovječanstvu stvorili ljudi sami. A upravo zbog tih prijetnji ljudi su i izgubili vjeru u svrsishodnost vlastitog sudjelovanja u političkom sistemu kasnokapitalističko-tehnokratskog društva. Hodočasteći oni djeluju - i to kao pojedinačne osobe: obračaju se nadnaravnome očekujući izliječenje i pomoć. Distancirajući se od tradicionalističko-katoličkog svjetonazora autori ove knjige zaključuju: što će iracionalniji postajati položaj i stanje čovjeka, to će iracionalnija bivati i rješenja kojima teži.

MAJA POVRZANOVIĆ

Potkulture, 2, Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije, Beograd, 1986, 128 str.

U prošlom je broju *Narodne umjetnosti* pozdravljena pojava časopisa *Potkulture* u izdanju Istraživačko-izdavačkog centra SSO Srbije. Drugi broj časopisa pojavio se pod nazivom *Potkulture*, bogatije opremljen, većega formata i opsega. I ovaj broj donosi priloge raznorodnih sadržaja, različitog karaktera i kvalitete. Uredništvo je dosljedno zamisli zbornika čiji ga naziv ne ograničava samo na znanstvene radove niti samo na radove o potkulturi kako su ih definirali teoretičari. Uz prijevode već objavljenih tekstova u ovom se broju *Potkultura* nalazi i nekoliko eseja bogatih dokumentarnim podacima i subjektivnim procjenama elemenata suvremene jugoslavenske svakodnevice, za etnologa zanimljivim i